

BAŁKANY XX/XXI

Katarzyna Domagała

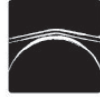
Niestabilne parlamenty

Chwiejność wewnątrzparlamentarna
w Serbii i Wojwodinie w latach 2016–2020

Niestabilne parlamenty

Chwiejność wewnątrzparlamentarna
w Serbii i Wojwodinie w latach 2016–2020

**SERIA WYDAWNICZA
„BAŁKANY XX/XXI”**

Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice, pod redakcją Pawła Chmielewskiego i Sławomira Lucjana Szczesio, Łódź 2011 **(t. 1)**

Jan Muś, Marta Szpala, *Chorwacja w Unii Europejskiej/ Croatia in the European Union*, Łódź 2012 **(t. 2)**

Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością, pod redakcją Pawła Chmielewskiego i Sławomira Lucjana Szczesio, Łódź 2013 **(t. 3)**

Magdalena Rekść, *Mity narodowe i ich rola w kreowaniu polityki na przykładzie państw byłej Jugosławii*, Łódź 2013 **(t. 4)**

Andrzej Dubicki, *System partyjny Królestwa Rumunii. Uwarunkowania i funkcjonowanie*, Łódź 2013 **(t. 5)**

Konrad Składowski, *System rządów w Republice Chorwacji*, Łódź 2013 **(t. 6)**

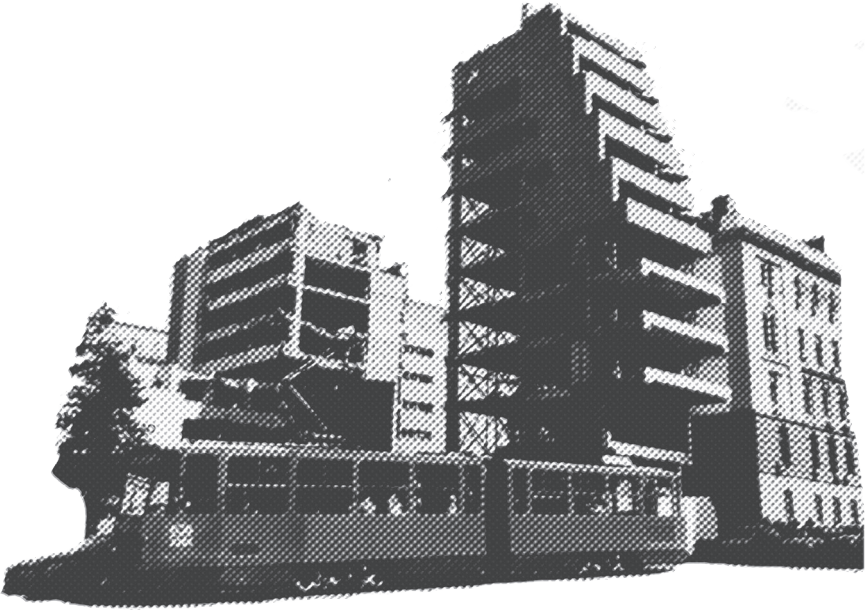
Bałkany Zachodnie w systemie bezpieczeństwa euroatlantyckiego, pod redakcją Albina Głowackiego i Sławomira Lucjana Szczesio, Łódź 2015 **(t. 7)**

Magdalena Rekść, *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczna*, Łódź 2019 **(t. 8)**

Bośnia i Hercegowina. Kultura, literatura, język, polityka, pod redakcją Anetty Buras-Marciniak, Łódź 2019 **(t. 9)**

Joanna Wygnańska, *Oswajając bałkańskie demony. Rzecz o Serbii. Dyskursywne konstruowanie serbskiej tożsamości narodowej*, Łódź 2020 **(t. 10)**

BAŁKANY XX/XXI

Katarzyna Domagała

Niestabilne parlamenty

Chwiejność wewnątrzparlamentarna
w Serbii i Wojwodinie w latach 2016–2020

Katarzyna Domagała (ORCID: 0000-0001-9036-1050)
– Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Politologii
Zakład Systemów Politycznych i Administracyjnych
51-149 Wrocław, ul. Koszarowa 3

RECENZENCI

Rafał Czachor, Magdalena Reksć

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Dorota Stepień

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

© Copyright by Katarzyna Domagała, Łódź 2023
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego
nr 2017/27/B/HS5/00507
finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.10799.22.0.M
Ark. wyd. 15,5; ark. druk. 22,5

ISBN 978-83-8220-976-1
e-ISBN 978-83-8220-977-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Ukochanym Rodzicom

Spis treści

Podziękowania	11
Wstęp	13
1. Stan badań	17
2. Cel pracy	20
3. Pytania i hipotezy badawcze	23
4. Metodologia badań i terminologia	26
Rozdział I	
Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych w ujęciu teoretycznym	31
1. Mandat parlamentarny – imperatywny <i>vs.</i> wolny	31
2. Standardowa trajektoria sprawowania mandatu parlamentarnego	36
2.1. Objęcie mandatu parlamentarnego	36
2.2. Wygaśnięcie mandatu parlamentarnego	38
3. Niestandardowa trajektoria sprawowania mandatu parlamentarnego	39
3.1. Fluktuacje w wykonywaniu mandatu deputowanego typu <i>party-switching</i>	40
3.1.1. <i>Party-switching</i> – typologia	41
3.1.2. Determinanty fluktuacji typu <i>party-switching</i>	46
3.1.3. <i>Party-switching</i> jako proces	65
3.1.4. Dyscyplina partyjna a <i>party-switching</i>	71
3.2. Fluktuacje w wykonywaniu mandatu deputowanego typu <i>replacement</i>	77
3.2.1. <i>Replacement</i> – terminologia i dotychczasowe ustalenia naukowe	77
3.2.2. Determinanty fluktuacji typu <i>replacement</i>	79

4. Konsekwencje fluktuacji w wykonywaniu mandatów deputowanych	87
5. Instrumenty formalnoprawne zapobiegające fluktuacjom w wykonywaniu mandatów deputowanych	89
6. Podsumowanie	93

Rozdział II

Dynamika zmian w systemach partyjnych Republiki Serbii i Autonomicznej Prowincji Wojwodiny

1. Działalność partii politycznych w Republice Serbii – aspekty formalnoprawne	99
2. Ewolucja systemu partyjnego Republiki Serbii	102
2.1. System partyjny Republiki Serbii w latach 90. XX wieku ..	103
2.2. System partyjny Republiki Serbii w latach 2000–2006	111
2.3. System partyjny Republiki Serbii po uchwaleniu konstytucji w 2006 roku	116
3. System wyborczy Republiki Serbii	133
4. Ewolucja systemu partyjnego Autonomicznej Prowincji Wojwodiny	140
4.1. System partyjny Autonomicznej Prowincji Wojwodiny w latach 90. XX wieku	146
4.2. System partyjny Autonomicznej Prowincji Wojwodiny w latach 2000–2008	151
4.3. System partyjny Autonomicznej Prowincji Wojwodiny po 2008 roku	157
5. System wyborczy do Zgromadzenia Autonomicznej Prowincji Wojwodiny	162
6. Podsumowanie	164

Rozdział III

Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Narodowego Republiki Serbii

1. Prawne regulacje dotyczące funkcjonowania grup parlamentarnych i wykonywania mandatu deputowanego w Zgromadzeniu Narodowym Republiki Serbii	167
1.1. Forma mandatu parlamentarnego a zmiana afiliacji partyjnej deputowanego	167
1.2. Wygaszenie i zastąpienie mandatu deputowanego	173
2. Wybory w 2016 roku jako wkład do systemu partyjnego na poziomie legislatury centralnej	175

2.1. Sytuacja przedwyborcza	175
2.2. Analiza wyników elekcji parlamentarnej	181
2.3. Formowanie rządu Republiki Serbii po wyborach w 2016 roku	185
3. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Narodowego Republiki Serbii XI kadencji w ujęciu przyczynowo-skutkowym	189
3.1. Zmiany afiliacji partyjnych (<i>party-switching</i>)	192
3.2. Wygaszenia i zastąpienia mandatów (<i>replacement</i>)	203
4. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Narodowego Republiki Serbii XI kadencji w ujęciu systemowym i socjodemograficznym	216
4.1. Zmiany afiliacji partyjnej (<i>party-switching</i>)	216
4.2. Wygaszenia i zastąpienia mandatów (<i>replacement</i>)	231
5. Podsumowanie	237

Rozdział IV

Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Autonomicznej Prowincji Wojwodiny	241
1. Prawne regulacje dotyczące funkcjonowania grup parlamentarnych i wykonywania mandatu deputowanego w Zgromadzeniu Autonomicznej Prowincji Wojwodiny	241
1.1. Zmiana afiliacji partyjnej deputowanego	241
1.2. Wygaszenie i zastąpienie mandatu deputowanego	244
2. Wybory w 2016 roku jako wkład do systemu partyjnego na poziomie legislatury regionalnej	245
2.1. Sytuacja przedwyborcza	245
2.2. Analiza wyników elekcji parlamentarnej	256
2.3. Formowanie rządu Autonomicznej Prowincji Wojwodiny po wyborach w 2016 roku	261
3. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Autonomicznej Prowincji Wojwodiny VIII kadencji w ujęciu chronologicznym	263
4. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Autonomicznej Prowincji Wojwodiny VIII kadencji w ujęciu systemowym i socjodemograficznym	276
4.1. Zmiany afiliacji partyjnej (<i>party-switching</i>)	276
4.2. Wygaszenia i zastąpienia mandatów (<i>replacement</i>)	289
5. Podsumowanie	294

Zakończenie	297
1. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów a system wyborczy	300
2. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów a cykl wyborczy	301
3. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów a wiek deputowanych ...	302
4. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów a doświadczenie deputo- wanych	303
5. Fluktuacje w wykonywaniu mandatów a płeć deputowanych	304
Bibliografia	309
Wykaz skrótów	353
Spis rysunków, tabel i wykresów	357

Podziękowania

Niniejsza monografia jest nieznacznie zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do legislatywy centralnej i regionalnej na przykładzie Zgromadzenia Republiki Serbii oraz Zgromadzenia Autonomicznej Prowincji Wojwodiny*. Teoretyczne i metodologiczne podstawy prezentowanych badań są wynikiem realizacji projektu OPUS 14 Narodowego Centrum Nauki *Badanie chwiejności wewnątrzparlamentarnej w wybranych państwach Europy. Perspektywa krytycznej analizy systemowej*.

Pragnę podziękować dr. hab. prof. UW Przemysławowi Żukiewiczowi, który przez cały okres moich studiów doktorskich merytorycznie oraz mentorsko wspierał mój rozwój naukowy. Dziękuję prof. Andrzejowi Antoszewskiemu, kierownikowi projektu naukowego, oraz recenzentom za wnikliwą lekturę, cenne uwagi i sugestie. Podziękowania kieruję również do mgr Magdaleny Czeladyn, dr Julii Trzcińskiej oraz dr. Mateusza Zielińskiego, którzy niejednokrotnie okazali mi pomoc podczas pracy nad niniejszą książką.

Wstęp

Partie polityczne mają fundamentalne znaczenie dla współczesnej demokracji. Odgrywają one także ważną rolę w procesach transformacji ustrojowej oraz – później – konsolidacji demokratycznego systemu politycznego (Dalton, Farrell, McAllister, 2011; Levitsky, Cameron, 2003). Aktywność partii politycznych jest szczególnie istotna na trzech poziomach: wyborczym, parlamentarnym i gabinetowym.

Politycy, którzy chcą sprawować parlamentarny mandat, w większości przypadków starają się o to, realizując swoje kariery w strukturach partyjnych i kandydując w wyborach z list wyborczych rejestrowanych przez partie lub koalicje partii. W trakcie kampanii wyborczych przed elekcją parlamentarną wyborcy otrzymują konkretne informacje o programie danej partii (koalicji) politycznej i afiliowanych przy niej kandydatach. Oddając swój głos, wyborca „deleguje” na wybraną partię lub wskazanego przez tę partię kandydata podejmowanie decyzji w zakresie kreowania określonej ideologicznie polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz w zakresie reprezentacji interesów wyborcy – grupowych i indywidualnych.

Po wyborach, już w trakcie kadencji parlamentarnej, może jednak dojść między innymi do następujących sytuacji, które naruszają zasadę reprezentacji i stabilność ideologicznej afiliacji deputowanego:

- mandat parlamentarny może ulec wygaśnięciu na przykład w wyniku rezygnacji deputowanego lub w wyniku śmierci deputowanego;
- deputowany może dobrowolnie zmienić afiliację partyjną lub opuścić dotychczasową partię polityczną i pozostać niezależnym parlamentarzystą;
- deputowany wybrany jako kandydat niezależny, pełniąc mandat, może dołączyć do wybranej partii politycznej;
- deputowany może zostać dyscyplinarnie wykluczony z partii politycznej (na przykład w wyniku naruszenia dyscypliny partyjnej).

Sytuację, w której na poziomie parlamentarnym dochodzi do zmiany afiliacji partyjnej (deputowany opuszcza jedną partię i dołącza do innego ugrupowania), dołączenia do partii politycznej niezależnego deputowanego lub opuszczenia partii politycznej w celu pozostania niezależnym deputowanym, określa się w literaturze anglojęzycznej mianem *party-switching*. W przypadku gdy mandat parlamentarny ulegnie wygaśnięciu przed końcem kadencji, w parlamencie powstaje wakat, więc zwykle zaprzysiężony zostaje nowy deputowany. Proces ten określany jest terminem *replacement*.

Zarówno *party-switching*, jak i *replacement* stanowią rodzaje fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego. W niniejszej pracy przyjmuję więc, że **fluktuacja w wykonywaniu mandatu deputowanego to każda rekonstrukcja składu osobowego lub struktury partyjnej, ukształtowanych pierwotnie w wyniku wyborów parlamentarnych w izbie parlamentu, wynikająca bądź ze zmiany afiliacji partyjnej deputowanego (*party-switching*), bądź z wygaśnięcia i zastąpienia mandatu deputowanego (*replacement*).**

Dotychczasowe badania nad zjawiskiem *party-switching* koncentrowały się na parlamentach państw demokracji skon-

solidowanych (Dassonneville, Dejaeghere, 2014; Grose, Yoshinaka, 2003; Heller, Mershon, 2005a; Nokken, 2009; O'Brien, Shomer, 2013). Moją ambicją jest odniesienie wniosków z przeprowadzonych dotąd badań do państw, które przeszły transformację ustrojową i pozostają w procesie demokratyzacji systemu. Wybór Republiki Serbii był podyktowany faktem, że jest to państwo nieautorytarne, jednak wciąż nieuznawane za w pełni demokratyczne, a demokracja w Serbii opisywana jest jako „krucha i nieskonsolidowana” (Orlović, 2008, s. 122; 2020, s. 82–83; Presnall, 2009, s. 661–662). Dodatkowo w 2014 roku Serbia rozpoczęła negocjacje akcesyjne z UE, co dało asumpt do rozpoczęcia wdrażania reform gwarantujących – przynajmniej w teorii – przestrzeganie praworządności i poszanowanie zasady pluralizmu politycznego (Dawson, 2019, s. 62).

Wiele państw regionu Bałkanów Zachodnich, jeszcze do niedawna doświadczanych przez wojny i interwencje sił międzynarodowych, w pierwszej dekadzie XXI wieku rozpoczęło proces transformacji politycznej. Wskazywano, że ten „demokratyzacyjny trend” będzie trudny do powstrzymania (Żukiewicz, 2017, s. 11–12). Okazało się jednak, że nastąpiło mniej zmian ustrojowych niż zakładali to wcześniej zwolennicy demokracji (Krastev, 2002, s. 39). Bałkańskie elity polityczne stopniowo rezygnowały z troski o przestrzeganie demokratycznych zasad. Liderzy polityczni skupili zaś swoją uwagę na umacnianiu władzy, co powodowało nierzadko regres w procesie transformacji ustrojowej (Szpala, 2017).

Problem ten zauważalny był także w Republice Serbii, w której stan demokracji ulegał sukcesywnemu pogorszeniu. Wskazywały na to choćby kolejne raporty o stanie demokracji (*Nations in Transit*) przygotowywane przez ekspertów organizacji pozarządowej *Freedom House*. W corocznych raportach publikowanych w latach 2015–2019 Serbia określana

była mianem semiskonsolidowanej demokracji (*Nations in Transit*, 2015; 2016; 2017; 2018; 2019). W 2020 roku państwo to zostało zaś uznane za reżim hybrydowy (*Nations in Transit*, 2020). Procesowi demokratyzacji nie sprzyja z pewnością niski poziom zaufania obywateli do instytucji państwa, który jest z kolei pokłosiem między innymi niezwykle wysokiego poziomu korupcji – zarówno jawnej, jak i ukrytej (Transparency International, *Corruption perception...*, 2020; Đorđević, 2021; *Nearly 40 pct...*, 2016). Rządząca od 2012 roku Serbska Partia Postępowa (*Srpska Napredna Stranka*, SNS) regularnie ogranicza niezależność mediów i możliwość nieskrępowanego działania opozycji politycznej. SNS znacząco przyczyniła się do ograniczenia praw politycznych i wolności obywatelskich, czego przejawem były liczne protesty skierowane przeciwko władzy w latach 2017–2020 (*Freedom House, Serbia*, 2020).

Konsolidacji systemu demokratycznego na pewno nie sprzyjają także liczne fluktuacje wewnątrzparlamentarne w Zgromadzeniu Narodowym Republiki Serbii (RS), Zgromadzeniu Autonomicznej Prowincji (AP) Wojwodiny oraz organach przedstawicielskich na poziomie lokalnym (radach miast i gmin) skutkujące nieprzejrzystą strukturą parlamentów różnych szczebli.

Zjawiska takie jak *party-switching* i *replacement* negatywnie oddziałują na i tak już niski poziom zaufania obywateli do instytucji państwa. Wyborcy, oddając swój głos, liczą bowiem na realizację obietnic programowych konkretnej partii politycznej i jej kandydatów. Podejmując decyzje wyborcze, obywatele nie zakładają zmiany afiliacji partyjnej wybranych deputowanych ani nie prognozują sytuacji, w której parlamentarzysta rezygnuje z wykonywania swojego mandatu. Jednak, co postaram się wykazać w niniejszej pracy, takie zjawiska w ogromnej skali występują zarówno

w Zgromadzeniu Narodowym Republiki Serbii, jak i w Zgromadzeniu Autonomicznej Prowincji Wojwodiny. Zmianom wewnątrzparlamentarnym wydaje się sprzyjać to, że systemy partyjne w Serbii i w Wojwodinie¹ pozostają silnie sfragmentaryzowane oraz ekstremalnie spolaryzowane, co także przeanalizuję w niniejszej monografii, posiłkując się dotychczasowymi ustaleniami badaczy (Podolak, 2012, s. 374; Wojnicki, 2007, s. 168).

1. Stan badań

Przygotowana praca obejmuje kilka pól badawczych eksplorowanych przez badaczy zarówno w kraju, jak i za granicą. Jednym z nich jest problematyka systemu partyjnego Serbii, który wielokrotnie został poddany analizie przez politologów afiliowanych przy polskich jednostkach naukowych,

¹ W niniejszej pracy posługuję się terminem „systemy partyjne”, oddzielnie rozpatrując system partyjny Serbii (centralny) i system partyjny Wojwodiny (regionalny). Za takim zabiegiem przemawiają co najmniej trzy argumenty. Po pierwsze, we wskazanych przypadkach mamy do czynienia z dwoma parlamentami różniącymi się między innymi wielkością (Zgromadzenie Narodowe RS – 250 deputowanych, Zgromadzenie AP Wojwodiny – 120 deputowanych) oraz odmiennymi ustrojami politycznymi. Po drugie, mimo że na poziomie centralnym i regionalnym działają partie polityczne o zasięgu ogólnokrajowym, w Wojwodinie aktywne są partie regionalne oraz partie mniejszości narodowych i etnicznych, które nie uczestniczą w rywalizacji wyborczej na poziomie centralnym. Wreszcie – po trzecie – w polskiej literaturze przedmiotu odnaleźć można badania nad regionalnymi systemami partyjnymi – między innymi Szkocji i Katalonii (Sobolewska-Myślik, 2012) oraz Walii (Libor, 2015). Również w odniesieniu do Polski istnieją liczne analizy, których autorzy koncentrują się na lokalnych systemach partyjnych w poszczególnych regionach kraju (zob. Alberski, Cichosz, 2017; Alberski, Koziarska, 2010; Cichosz, 2011; Gajowniczek, 2014).

między innymi przez Jacka Wojnickiego (2003; 2007; 2009), Dominikę Mikucką-Wójtowicz (2012; 2013; 2014; 2016), Małgorzatę Podolak (2014) i Marko Babicia (2013). W odniesieniu do literatury anglojęzycznej warto wskazać na opracowania Daniela Bochslera (2010a; 2010b), który podejmuje próbę prześledzenia ewolucji serbskiego systemu partyjnego, zwracając szczególną uwagę na proces jego regionalizacji. Największa liczba publikacji dotyczących omawianego tematu z oczywistych względów wyszła spod pióra badaczy serbskich. W tym miejscu wskazać należy na dorobek takich naukowców, jak: Dušan Spasojević (2019), Zoran Stojiljković (2019) Slaviša Orlović (2008; 2017), Vladimir Goati (2005; 2007), Despot Kovačević (2014) i Milan Jovanović (2018).

Warto podkreślić, że o ile serbskiemu systemowi partyjnemu poświęconych zostało wiele opracowań naukowych (Goati, 2007; Orlović, 2017; Spasojević, Stojiljković, 2018), o tyle niewiele napisano dotychczas o systemie partyjnym Wojwodiny. Politolodzy piszący o tym regionie koncentrują się głównie na kwestiach związanych z autonomią terytorialną prowincji w kontekście teorii regionalizmu (Bjelica, 2020; Korhecz, 2002; 2013; Lazar, 2007), na zagadnieniach prawnoustrojowych (Komšić, 2014; Nešić, Lazar, 2017; Žukiewicz, 2017) lub na analizie poszczególnych wyborów do regionalnego parlamentu (Grubanović, 2004; Puzigaća, 1996; Radosavljević, 2016; Vučićević, 2016).

Kolejnym fundamentalnym polem badawczym w niniejszej pracy są fluktuacje w wykonywaniu mandatu deputowanego. Najczęściej cytowana w tym zakresie tematycznym jest monografia pod redakcją Williama B. Hellera i Carol Mershon (2009a), którzy w pierwszym rozdziale nakreślają ramy teoretyczne, będące punktem wyjściowym do rozważań w pozostałych analitycznych rozdziałach pracy (Heller, Mershon, 2009a, s. 3–55). W kolejnych częściach tego zbiorowego

opracowania Scott Desposato (2009, s. 109–146) analizuje przyczyny i skutki zmian afiliacji partyjnych w brazylijskim parlamencie, a Gail McElroy i Kenneth Benoit (2009, s. 147–172) badają to zjawisko w odniesieniu do Parlamentu Europejskiego. Niezwykle wartościowa jest ostatnia część monografii, w której Junko Kato i Kentaro Yamamoto (2009, s. 233–264) oraz Marcus Kreuzer i Vello Pettai (2009, s. 265–286) koncentrują się na zależności pomiędzy fluktuacjami w wykonywaniu mandatu deputowanego a dynamiką wybranych systemów partyjnych.

Polem eksploracji zagranicznych badaczy są także motywacje deputowanych decydujących się na *party-switching*. David R. Mayhew (2004) i Kaare Strøm (1990) analizują zależności występujące pomiędzy zmianami afiliacji partyjnych przez deputowanych a maksymalizacją ich szans na reelekcję. Zagadnieniem tym interesowali się także Diana O'Brien i Yael Shomer (2013), Goldie Shabad i Kazimierz Ślomeczynski (2004) oraz Antoine Yoshinaka i Christian R. Grose (2003). Dowodzili oni, że *party-switching* negatywnie wpływa na wynik wyborczy deputowanych, którzy dokonali zmiany afiliacji partyjnej w trakcie mijającej kadencji.

Wszystkie przytoczone powyżej prace naukowe niewątpliwie charakteryzują się ogromnym walorem poznawczym. Mają jednak także jeden zauważalny mankament – przedmiotem zainteresowań ich autorów są głównie zmiany afiliacji partyjnych (*party-switching*). Zjawisko zastępowania wakującego mandatu deputowanego (*replacement*) – wskutek uprzedniego wygaśnięcia tegoż mandatu w trakcie parlamentarnej kadencji – nie było dotąd przedmiotem dużego zainteresowania politologów. Warto tu wskazać wyjątki w postaci prac Manuela Sáncheza de Dios (1999), który badał *replacement* w hiszpańskim parlamencie w latach 1977–1996, oraz Eleny Semenovej (2015), która zwróciła uwagę na ten aspekt

zmian wewnątrzparlamentarnych w parlamentach wybranych państw Europy Środkowej i Wschodniej, ale mimo to znaczącą część analiz poświęciła zmianom przynależności partyjnej.

2. Cel pracy

Głównym celem badań, których efektem jest niniejsza monografia, było przeanalizowanie genezy, skali oraz dynamiki zjawiska fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego do Zgromadzenia Narodowego RS oraz Zgromadzenia AP Wojwodiny. Wybrałam do analizy parlamenty na poziomie centralnym i regionalnym, chcąc dowiedzieć się przy okazji, na ile fluktuacje w sprawowaniu mandatu deputowanych interferują w Serbii na tych dwóch poziomach (innymi słowy: jak często deputowani regionalni „przechodzą” do parlamentu krajowego i na odwrót).

Starłam się uzupełnić dotychczasowy stan badań oraz zastosować oryginalną ramę analityczną w dwóch najważniejszych aspektach. Po pierwsze, analizując fluktuacje na poziomie osobowym, **postanowiłam zbadać zarówno zmiany afiliacji partyjnych (*party-switching*), jak i zastąpienia deputowanych wynikające z wygaśnięcia mandatu przed upływem kadencji (*replacement*)**. Połączenie analityczne i teoretyczne tych dwóch fenomenów wydaje się uzasadnione zwłaszcza w tych przypadkach, w których konsekwencją *replacement* staje się *party-switching*, czyli wówczas, gdy mandat wygasły przypada w udziale deputowanemu decydującemu się przystąpić do innej frakcji parlamentarnej niż frakcja jego poprzednika. W literaturze przedmiotu wciąż dominują analizy *party-switching*, a zjawisko *replacement* jest przez autorów traktowane jako drugorzędne. Moim zamierzeniem było zminimalizowanie tej dysproporcji.

Po drugie, **staralam się odnieść dotychczasowe ustalenia badaczy do przypadku demokracji nieskonsolidowanej oraz do parlamentów na różnych poziomach – centralnym i regionalnym**. Ponownie wynikało to z dostrzeżenia istotnej dysproporcji w literaturze przedmiotu, w której dominują analizy systemów demokracji skonsolidowanej² oraz parlamentów na poziomie krajowym (lub nawet ponadnarodowym, jak w przypadku Parlamentu Europejskiego). Wprawdzie Norman Schofield i S. Desposato – uznani politolodzy, od wielu lat zajmujący się procesami fluktuacji w sprawowaniu mandatów deputowanych – podkreślają, że *party-switching* występuje w demokracjach zarówno nieskonsolidowanych oraz niestabilnych, jak i skonsolidowanych oraz stabilnych (Schofield, 2009; Desposato, 2009), to jednak pogłębiony przedmiot literatury dowodzi, że z reguły analizowane są te drugie.

Aby zrealizować główny cel pracy, niezbędne okazało się zrekonstruowanie założeń teoretycznych dotyczących fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego. Celem dodatkowym pracy było także prześledzenie dynamiki ewolucji systemów partyjnych Serbii i Wojwodiny, by wykazać, że w istocie systemy te pozostają sfragmentaryzowane i ekstremalnie spolaryzowane, co ma znaczenie dla skali i dynamiki tych fluktuacji.

² Według Samuela Huntingtona (1995, s. 269) aby uznać demokrację za skonsolidowaną, potrzeba dwukrotnej pokojowej zmiany władzy. Klaus von Beyme (2005, s. 216–217) stwierdza, że dany reżim może stać się demokracją skonsolidowaną po spełnieniu szeregu kryteriów. Są nimi: 1) wyłanianie rządzących w wolnych i uczciwych wyborach; 2) istnienie rządów prawa; 3) niski poziom poparcia dla ugrupowań antysystemowych; 4) konsolidacja zachowań aktorów nieformalnych, dysponujących polityczną mocą bez legitymizacji (między innymi wojska, przedsiębiorców); 5) akceptacja norm demokratycznych przez elity polityczne i obywateli; 6) wysoki poziom instytucjonalizacji systemu partyjnego.

Cele badań empirycznych pośrednio wyznaczyły ich cezurę czasową. Zdecydowały o niej dwa czynniki. Po pierwsze, zarówno w przypadku Zgromadzenia Narodowego RS, jak i Zgromadzenia AP Wojwodiny zależało mi na uwzględnieniu danych z pełnej czteroletniej kadencji parlamentarnej izb parlamentarnych ukształtowanych już po przyjęciu Konstytucji Republiki Serbii w 2006 roku. Jediną taką pełną kadencją, dla której możliwy był realny dostęp do danych, okazała się kadencja z lat 2016–2020³. Zdaję sobie sprawę, że wysnuwanie daleko idących wniosków z analizy zdarzeń parlamentarnych w obrębie jednej konkretnej kadencji może być obarczone dużym ryzykiem, jednak warto wskazać, że uznani badacze zmian wewnątrzparlamentarnych także wykorzystywali taką strategię pogłębiania (a nie poszerzania) pola badawczego. Analizę *party-switching* w ramach jednej kadencji parlamentarnej przeprowadziły między innymi Olga Shvetsova i Carol Mershon (2008). Badaczki w jednej ze swoich najpoczytniejszych prac opublikowały wyniki badań dotyczących zmian afiliacji

³ Większość wcześniejszych kadencji była niepełna (wyjątek – kadencja 2008–2012). Ponadto dostęp do danych, na podstawie których możliwa byłaby rzetelna analiza wszystkich fluktuacji w wykonywaniu mandatów przez deputowanych w Serbii i Wojwodinie, jest znacząco ograniczony. W przypadku prowincji dane są częściowo dostępne na oficjalnej stronie internetowej Zgromadzenia AP Wojwodiny w formie sprawozdań stenograficznych z posiedzeń parlamentarnych, ale archiwum parlamentarne sięga zaledwie 2016 roku. W odniesieniu do Serbii, niezbędne dane nie są nawet dostępne w tej samej formie na oficjalnej stronie Zgromadzenia Narodowego RS, w związku z tym bazowałam głównie na wiarygodnych doniesieniach prasowych oraz dokumentach wytworzonych przez inne instytucje i organizacje. W trakcie kwerendy miejscowej podjęłam próbę uzyskania dostępu do parlamentarnych materiałów udostępnianych w formie stacjonarnej, jednak zakończyła się ona niepowodzeniem.

partyjnych w Rosji i we Włoszech. Autorki porównały zdarzenia z jednej (niepełnej) kadencji Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej (1993–1995) oraz jednej kadencji włoskiej Izby Deputowanych (1996–2001).

3. Pytania i hipotezy badawcze

Dążąc do realizacji wskazanych celów badawczych, nie stawiałam własnych oryginalnych hipotez badawczych, ale sprawdzałam, na ile serbski i wojwodiński przypadek potwierdzają ugruntowane w literaturze przedmiotu zależności. Na poziomie metateoretycznym uznać zatem należy, że weryfikowałam hipotezę bazową, wynikającą z fundamentalnego dla niniejszej pracy pytania:

***Pytanie 0 (P0):** Czy przypadek skrajnie sfragmentaryzowanego subsystemu partyjnego w instytucjonalnym otoczeniu systemu politycznego demokracji nieskonsolidowanej potwierdza ugruntowane w nauce o polityce twierdzenia związane z fluktuacjami mandatów deputowanych?*

***Hipoteza 0 (H0):** Przypadek skrajnie sfragmentaryzowanego subsystemu partyjnego w instytucjonalnym otoczeniu systemu politycznego demokracji nieskonsolidowanej nie potwierdza ugruntowanych w nauce o polityce twierdzeń związanych z fluktuacjami mandatów deputowanych.*

Weryfikowane w odniesieniu do przypadków serbskiego i wojwodińskiego pytania oraz twierdzenia ugruntowane w literaturze przedmiotu podzieliłam na dwa typy – strukturalno-instytucjonalne oraz socjodemograficzne. Do pierwszych z nich zaliczyłam następujące:

***P1:** Czy istnieją systemy wyborcze, które sprzyjają fluktuacjom w wykonywaniu mandatu deputowanego?*

***H1:** Proporcjonalny system wyborczy sprzyja zwiększonej częstotliwości fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego.*

Hipoteza H1 bazuje na wynikach badań Eleny Semenovej (2015), według której system proporcjonalny nie tylko sprzyja ugruntowaniu rywalizacji wielopartyjnej, lecz także wpływa na zwiększenie częstotliwości zmian wewnątrzparlamentarnych.

***P2:** Czy istnieje zależność pomiędzy temporalną dynamiką systemu politycznego a częstotliwością występowania fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego?*

***H2:** Im bliżej kolejnych wyborów parlamentarnych, tym częściej występują fluktuacje w wykonywaniu mandatu deputowanego w danym parlamencie.*

Hipoteza H2 opiera się na założeniu, że jednym z najważniejszych czynników warunkujących dynamikę systemu partyjnego są wybory (a jeszcze precyzyjniej rzecz ujmując: prognozy ich wyników oparte na przedwyborczych sondażach). Zbliżająca się elekcja parlamentarna intensyfikuje aktywność deputowanych (w tym zmiany ich afiliacji partyjnej), ponieważ zmierzają oni do maksymalizacji szansy na reelekcję i osiągnięcia jak najlepszego wyniku wyborczego. Hipotezę tę potwierdzają badania przeprowadzone przez Luce Pinto (2015), K. Słomczynskiego, G. Shabad i Jakuba Zielinskiego (2008) oraz W. Hellera i C. Mershon (2005b).

Do drugich, a więc przyjmujących socjodemograficzną perspektywę aktora politycznego (indywidualny poziom systemu partyjnego), zaliczyłam następujące pytanie i twierdzenia:

P3: *Czy istnieje zależność pomiędzy wybranymi czynnikami socjodemograficznymi a częstotliwością występowania fluktuacji w wykonywaniu mandatów deputowanych?*

H3: *Im młodsi deputowani, tym częściej dochodzi do zmian afiliacji partyjnej (party-switching) i zastępowania mandatów deputowanego (replacement).*

H4: *Im krótsze doświadczenie parlamentarne deputowanych, tym większe prawdopodobieństwo występowania fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego.*

H5: *Kobiety rzadziej niż mężczyźni decydują się na zmianę afiliacji partyjnej (party-switching) oraz rzadziej zastępują wygasły uprzednio mandat deputowanego (replacement).*

Powyższe hipotezy H3–H5 opierają się na założeniu, że wraz z procesem socjalizacji politycznej wzrasta poziom lojalności deputowanego wobec własnej partii politycznej. W tym przypadku inne zmienne socjodemograficzne mają mniejsze znaczenie w odniesieniu do możliwości wystąpienia fluktuacji. Świadczą o tym wyniki badań: a) S. Sevi, A. Yoshinaka, A. Blais (2018), dowodzących, że płeć ma wpływ na prawdopodobieństwo wystąpienia zjawisk *party-switching* i *replacement*; b) G. Shabad i K. Słomczynskiego (2004), wskazujących, że wraz z nabywaniem doświadczenia parlamentarnego minimalizuje się ryzyko zmiany afiliacji partyjnej przez deputowanego; c) Josepha A. Schlesingera (1966; 1991) oraz W. Hellera i C. Mershona (2005a), twierdzących, że wraz z wiekiem parlamentarzysty spada częstotliwość występowania fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego.

4. Metodologia badań i terminologia

Główną perspektywą teoretyczną jest **teoria systemów politycznych**. Bazuję głównie na modelu zaproponowanym przez Davida Eastona (1965), w którym zmiany wewnątrzsystemowe (działania polityczne) generowane są przez wkład do systemu. Według tego badacza system polityczny jest złożoną strukturą, która obejmuje następujące elementy: instytucje polityczne, reżim polityczny i wspólnotę polityczną. Co ważne, dla D. Eastona struktura pojmowana jest jako stabilny wzorzec relacji zachodzących między indywidualnymi i zbiorowymi aktorami polityki (Antoszewski, 2014, s. 18). W działaniu systemu politycznego istotnymi składnikami są: wejście, proces przetwarzania oraz wyjście. W niniejszej analizie wkłady do systemu występują między innymi w postaci reguł prawa, ewolucji systemu partyjnego i decyzji wyborców. Następnie, w ramach konwersji wewnątrzsystemowej, dochodzi do takich zjawisk, jak *party-switching* i *replacement*. Efektami zmian systemowych są potencjalna zmiana układu sił na poziomie parlamentarnym oraz zachowania wyborcze przekładające się na wyniki wyborów parlamentarnych. Wszystkie wytwory systemu warunkują jednocześnie wkład do tegoż systemu w kolejnej kadencji parlamentarnej.

Analizowane fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych (*party-switching* i *replacement*) traktuję jako zmiany systemowe zachodzące na poziomie instytucji parlamentu. W związku z tym praca osadzona została w **paradygmacie neoinstytucjonalnym**, stanowiącym syntezę podejścia instytucjonalnego i funkcjonalnego (Czachor, 2017, s. 21). Paradygmat ten zasadza się na przekonaniu, że zbiorowi i indywidualni aktorzy procesów politycznych, dążąc do maksymalizacji swoich korzyści, kierują się wartościami racjonalnymi (Czachor, 2017, s. 21). Decyzje polityczne po-

dejmowane przez indywidualnych aktorów mają charakter nielosowy oraz są wypadkową uwarunkowań instytucjonalnych i motywacji indywidualnych.

W swoich badaniach korzystałam głównie z **metody dogmatycznej oraz metody analizy treści**. Analiza dogmatyczna obowiązujących aktów prawnych znalazła zastosowanie na etapie rekonstrukcji: a) formalnoprawnego statusu mandatu deputowanego do Zgromadzenia Narodowego RS i Zgromadzenia AP Wojwodiny oraz b) trybu i organizacji pracy obu organów przedstawicielskich. Oba te aspekty warunkowały prawdopodobieństwo zdarzeń *party-switching* i *replacement*, a także okoliczności, w jakich deputowani zmieniali afiliację partyjną i w jakich wygaszano im mandaty parlamentarne.

Analizę treści (*content analysis*) wykorzystano podczas procedury rekonstrukcji motywacji przyświecających deputowanym decydującym się na *party-switching* lub powodów, dla których deputowanym wygaszano parlamentarne mandaty. Materiał badawczy stanowiły sprawozdania stenograficzne z sesji parlamentarnych w analizowanych kadencjach oraz 90 artykułów prasowych opublikowanych w latach 2016–2020, w których występowały nazwiska deputowanych zmieniających afiliację partyjną lub rezygnujących z mandatu. Treści pochodziły przede wszystkim z periodyków, takich jak: *Danas*, *Blic* i *Politika*.

W częściach empirycznych pracy (rozdziały III i IV) przeprowadziłam dwa **pogłębione studia przypadku** (*in-depth case study*). Korzystając głównie z techniki *desk research* w odniesieniu do Zgromadzenia Narodowego RS, dla każdego z 292 deputowanych zebrałam dane dotyczące: a) listy wyborczej, w ramach której parlamentarzysta został zarejestrowany jeszcze jako kandydat na deputowanego; b) przynależności do grupy parlamentarnej w trakcie kadencji parlamentu;

c) płci; d) wykształcenia; e) wieku; f) doświadczenia wyrażonego w liczbie kadencji parlamentarnych, w których dana osoba pełniła funkcję deputowanego; g) wystąpienia lub niewystąpienia zdarzeń *party-switching* lub *replacement* w przypadku konkretnego deputowanego; h) informacji o ewentualnej reelekcji. Tożsamą bazę danych sporządziłam w odniesieniu do 134 deputowanych do Zgromadzenia AP Wojwodiny. Następnie zebrane dane socjodemograficzne zostały zestawione z częstotliwością występowania fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego. Aby je przedstawić w formie graficznej, posłużyłam się **statystyką opisową**.

Niniejsza monografia składa się z czterech rozdziałów, *Wstępu* oraz *Zakończenia*. Pierwszy rozdział stanowi podstawę teoretyczną pracy, natomiast trzy kolejne – część analityczną.

Pierwszy rozdział poświęcony został wybranym aspektom teorii parlamentaryzmu w zakresie, w jakim odnosi się ona do pojęcia mandatu parlamentarnego oraz fluktuacji w jego wykonywaniu. Rozpoczynają go rozważania dotyczące imperatywnego i wolnego mandatu parlamentarnego. Następnie przedstawione zostały modele zjawisk *party-switching* oraz *replacement*. Kolejno zaprezentowałam wybrane determinanty mające fundamentalne znaczenie dla wystąpienia fluktuacji w wykonywaniu mandatów deputowanych, a także konsekwencje, jakie te fluktuacje mogą wywołać – w szczególności dla systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym. Za konieczne uznałam także wskazanie – bazując na przykładach wybranych parlamentów – tych mechanizmów formalnoprawnych, których celem było ograniczenie lub wyeliminowanie z systemu partyjnego występowania takich zdarzeń, jak *party-switching* i *replacement*.

Drugi rozdział stanowi analizę ewolucji systemów partyjnych Republiki Serbii i Autonomicznej Prowincji Wojwodiny. Staram się możliwie wieloaspektowo i holistycznie wykazać

genezę ich ekstremalnej fragmentaryzacji i polaryzacji. Dlatego też rekonstruję dynamikę tych systemów, rozpoczynając analizę od początku lat 90. XX wieku, czyli od momentu, kiedy w Serbii można mówić o zainicjowaniu transformacji ustrojowej (jej istotnym elementem okazały się zmiany w systemach partyjnych zarówno na poziomie republiki, jak i na poziomie prowincji). Rekonstrukcję przeprowadziłam według kryterium chronologicznego, ponieważ zastosowanie kryterium problemowego (ilościowego) i wykorzystanie indeksów (współczynników) zmian systemu partyjnego w przypadku systemów *in statu nascendi* uważam za niemiarodajne, jeśli w ogóle możliwe.

W trzecim i czwartym rozdziale zaprezentowałam wyniki badań empirycznych. Omówiłam w nich kolejno fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia Narodowego RS w latach 2016–2020 oraz fluktuacje w wykonywaniu mandatów deputowanych do Zgromadzenia AP Wojwodiny w latach 2016–2020. W obu przypadkach przedstawiłam i omówiłam najważniejsze akty prawne regulujące prace deputowanych oraz prace Zgromadzenia Narodowego RS i Zgromadzenia AP Wojwodiny, które wpływają na możliwość wystąpienia fluktuacji w wykonywaniu mandatów parlamentarnych. Ponadto analizie poddałam elekcje z 2016 roku inicjujące poszczególne kadencje parlamentarne. Główne części trzeciego i czwartego rozdziału poświęcone zostały szczegółowej analizie zjawiska *party-switching* i *replacement* w badanych parlamentach. Uwzględniłam w nich takie czynniki socjodemograficzne mogące wpływać na skalę badanego zjawiska, jak wiek, płeć oraz doświadczenie deputowanych. Analizowane fluktuacje wewnątrzparlamentarne przedstawiłam w ujęciu przyczynowo-skutkowym i chronologicznym.

Brak ugruntowanej w Polsce tradycji badań nad fluktuacjami w wykonywaniu mandatu parlamentarnego jest powodem wielu problemów translatorskich. Znakomita większość

opracowań poświęconych tej problematyce powstała w języku angielskim (Desposato, 2006a; Grose, Yoshinaka, 2003; Klein, 2016; Kreuzer, Pettai, 2009; Mershon, Heller, 2003; Heller, Mershon, 2009b; Mershon, Shvetsova, 2008; Snagovsky, Kerby, 2018; Young, 2014). W polskojęzycznej literaturze przedmiotu wskazać można na pracę Michała Fijałkowskiego, który, koncentrując się na analizie przypadku Sejmu RP, zamiennie posługuje się terminami „transfer posłów”, „transfer partyjny”, „transfer parlamentarny”. Pod tymi pojęciami autor rozumie wszystkie zmiany przynależności organizacyjnej posłów, zachodzące w Sejmie RP w trakcie kadencji (Fijałkowski, 2017, s. 6). Chcąc zachować precyzję wywodu naukowego, niejednokrotnie przytaczając wnioski i wyniki badań zagranicznych badaczy, postanowiłam, że będę się posługiwać w niniejszej pracy również terminami *party-switching* i *replacement* zapożyczonymi z języka angielskiego.

Synonimicznie do pojęcia „fluktuacji w wykonywaniu mandatu deputowanego” używam terminów „fluktuacje wewnętrzzparlamentarne” oraz „zmiany wewnętrzzparlamentarne”. Mam jednak świadomość, że określenia te, zastosowane w innych kontekstach, mogą być szerzej rozumiane – jako wszelkie zmiany bądź sytuacje, do których dochodzi na płaszczyźnie parlamentarnej w trakcie kadencji. Należy jednak wskazać, że oba badane zjawiska (*party-switching* i *replacement*), generujące zmiany wewnętrzzparlamentarne, wpływają na dynamikę systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym i jednocześnie mogą doprowadzić do zmian o charakterze strukturalnym w całym systemie politycznym.